

KÜLÖNBÉKE

Embermentők és túlélők beszélgetései
a holokausztról

Szerkesztette
Kocsor Judit és László Klári

BENCÉS KIADÓ
Pannonhalma, 2008

Tartalom

Ajánlás.....	5
Köszönetnyilvánítás.....	7
Előbeszéd. A könyvről és akikről szól: az Ariadne-csoportról.....	9
Panni.....	13
Blanka	25
Nagyapó – in memoriam Kelenhegyi Emil.....	49
Anna	57
Zsuzsa	65
Kati.....	81
Zsóka	105
Éva – aki a könyv elkészülését már nem érthette meg.....	117
Péter	127
Aranka.....	135
Nóra	141
Mária	173
Miriam.....	191
Judit	211
Klári.....	221
Személynévmutató	235
Helynévmutató	237
Az Ariadne-csoport tablója.....	242

ELŐBESZÉD

A könyvről és akikről szól: az Ariadne-csoportról

Hallgatás és beszéd

Ami a második világháború alatt és utána történt, szerves része mindannyiunk életének, akik itt élünk Európában, itt élünk Magyarországon. Személyesen vagy közvetve, emléke szinte minden családban megjelenik – hol beszédben, hol hallgatásban. A vészkorszak zsidó áldozatainak és túlélőinek szenvedéstörténete sokáig némaságba burkolózott. Mintha az elszenvedett borzalom nem engedett volna szólni. Nagyon sok családban hosszú ideig hallgattak az átéltekről, a család áldozatainak haláláról. A társadalom egésze is hallgatott – talán távolságtartásból, talán büntudatból. De volt egy csoport, akiknek nem volt okuk büntudatra, mégis sokáig hallgattak. Pedig nem voltak tétlenek, nem nézték tehetetlenül honfitársaik értelmetlen pusztítását. Zsidó életeket mentettek. Hallgattak erről, mert nem érezték hősnek magukat, nem tartották fontosnak, hogy gyermekeiknek megemlétsék, milyen hőstetteket hajtottak végre.

Túlélők és mentők

Találkozott-e a két csoport – túlélők és mentők – a háború után? Beszéltek-e egymással? Sokáig nem került erre sor. A személyes sorsok valaha összekapcsolódott szálai legtöbbször megszakadtak. A túlélők sebei túl mélyek voltak ahhoz, hogy kimondhassák a hála, a köszönet szavait, a mentők pedig az elmaradt köszönet miatti fájdalomukba rejtették tetteiket. A trauma azonban mindkét csoportban jelen volt. Talán ezért is hallgattak, és kevés kivételtől eltekintve nem is keresték egymást. A találkozás tehát sokáig késett. Végül az 1980-as években a Jeruzsálemben működő Yad Vashem Emlékhatóság kezdeményezé-

sére indult el a magyarországi mentők felkutatása és kitüntetése. Világ Igazainak nevezzük azóta a mentőket, akik a tisztelet jeleként kitüntetést és emlékfát kapnak az Igazak Kertjében, illetve egy ideje a Jeruzsálem környéki, úgynevezett Világ Igazai erdőben.

De történt-e valami a személyes sorsok szintjén? Igen, lassacskán létrejöttek találkozások is. Miriam Ben-David izraeli pszichológus és családja felvette a kapcsolatot azzal a magyarországi családdal, amelynek tagjai őt bújtatták, mentették. Az egyszerű, köznapi levélváltásokban, látogatásokban, egymás iránti érdeklődésben a soha el nem múló hála természetes utat talált, mintegy kapcsolatot teremtve „előtte” és „utána” között, a múlttal, a jelennel és a jövővel.

Párbeszéd a toleranciáért

Ebből a találkozásból indult el Miriam Ben-David kezdeményezésére a „Párbeszéd a toleranciáért” program 1999-ben, először egyetlen konferencia formájában, amelyből hamarosan konferenciasorozat, a köztes időkben pedig folyamatos munka alakult ki különféle programokkal. Mindjárt az első, dobogókői konferencia alkalmával a holokauszt-túlélők és leszármazottaik találkoztak a vészkorszak idején életet mentőkkel és leszármazottaikkal. A találkozások óriási érzelmi élményt jelentettek a résztvevők számára, s szinte magától értetődően jelentkezett a folytatás igénye. A csoportmunka keretében pszichológusok vezetésével lassan megindult a párbeszéd mentők és megmentettek között, majd további konferenciák, iskolalátogatások következtek.

A mentők és a túlélők életében a közös pont a hallgatás a történelekről és tetteikről, nélkülözve a hagyományosan működő mesélést az életről, az ősökről. A csoportmunka folyamatában a találkozáson túl a beszélgetés is megindult: egyfajta elbeszélő közlés bontakozott ki, amelynek során mi, az Ariadne-csoport tagjai, „különbéket” kötöttünk. Sok minden megvalósult közöttünk kicsiben, több is, mint egyszerű békekötés: barátságok, szolidaritás, kötődések, közös emlékezés. Azt reméljük, hogy a mi különbékénk ajánlattá válik a hallgató, s még inkább elhallgató többség számára.

Ariadne-csoport

A 2000-ben alakult csoportban első generációs mentők és túlélők ta-

lálkoznak és beszélgetnek egymással havonta egy alkalommal. A találkozások során a múlt szövevényének együttes kibogozására kerül sor – talán ezért is választotta a csoport az Ariadne nevet. Mert Ariadne fonala az, amely segít kijutni a labirintusból. Ez az a fonál, amelynek mentén bejuthatunk a múltba, a mélybe, a sötétbe úgy, hogy nem kell félnünk attól, kijutunk-e onnan. Izgalmas kihívás megmerítkezni a mélyben a felszínre jutás, a folytatás ígéretével. Csoportmunkánk folyamatában – miközben az életesemények és a történelmi tények kapcsolatának felidézése folyik – a közeledés és a személyes rokonszenv kialakulásának számos példáját látjuk. Bár az orálhistorikus forma maga is alkalmas mind az egyéni élettörténet megőrzésére, mind a nemzet lelkiismeretének ébren tartására, érdemesnek tartottuk az írásbeli megőrkítést is. Könyvünk e törekvésünk eredményeképpen született.

Ez a könyv egy 2004–2006 folyamán készült interjúorozat összefűzése, ami természetesen rányomja bélyegét az egész szövegre. Az ember egészen másként ír, mint ahogy beszél. A könyv szerkesztői – egyetértésben a saját szövegük leírt változatát gondozó interjúalanyokkal – vállalták, hogy nem áldozzák fel az élő beszéd spontaneitását a nyomtatott szövegektől általában elvárható stilisztikai tisztaság érdekében. Az Ariadne-csoportban valójában magunknak meséltünk magunkról. Két éven keresztül minden találkozáson egyvalaki elmondta azt, amit az életéből, magáról és számunkra fontosnak tartott közölni, minden tematikus és terjedelmi megkötés nélkül. Hihetetlen élmény volt rácsodálkoznunk egymásra, arra, hogy hányféleképpen éltük át ugyanannak a történelmi kornak a kire-kire szinte véletlenszerűen kijutó darabkáját. Csoportunk különossége nemcsak a túlélők és mentők „kettősségében” van, hanem abban is, hogy mennyire sokfélék vagyunk identitásban, vallási hovatartozásban, hisz vannak köztünk ateisták, hívők, mélyen vallásosak és „úton lévők” egyaránt. Az együtt töltött évek alatt megismertük és elfogadtuk egymást. Vállaljuk különbözőségünket.

Egymást hallgatva valamennyien arra a következtetésre jutottunk, hogy ezeket az emlékezetünk legmélyéről nem könnyen előhívott történeteket érdemes lenne ráhagyni az utókorra. Ezért határoztuk el, hogy könyvet írunk. Örömlénk, ha könyvünk eljuttatná az olvasóhoz életútjaink, egymásra találásunk és közös munkálkodásunk üzenetét.

Függelék

Szabó István filmrendező beszéde a Vanczák család emléktáblájának felavatásán 2002. június 24-én

Szomorú, hogy ebben a gyönyörű városban mindig újból és újból szükség van hősökre, akik sokszor önmaguk és családjuk életét kockáztatva próbálják menteni mások életét. Mennyi módja emberek üldözésének, különböző ideológiák harci zászlájához szükséges ellenségkeresésnek, s így aztán mennyi változata az ártatlanok mentésének. Mert a pillanatnyi ideológia által kijelölt ellenség mentése halálos bűn, hazaárulás. Hányféle ellenséget kreáltak hatalomra törő, vagy hatalmukat féltő politikusok a mögöttünk lévő században? Végigszámolom a mellettünk lévő Andrássy út különböző politikai korszakokból ismert neveit, s tudom, hogy minden újrakeresztelés után egy előző korszak valamelyik rétege vált üldözendő ellenséggé, hogy az új hatalom igazolja magát.

Ezért itt mindig szükség volt hősökre, akik így vagy úgy menteni próbálják, akit kell. Az üldözöttből néha üldöző válik, majd újra üldözött, így forog a világ, s aki emberi dolgát végzi, *csak* megment másokat, akár élete kockáztatásával is, sokszor feledésbe merül, vagy számon kérik rajta, miért csak ennyit mentett, vagy miért így, s nem úgy, miért azokat, s nem ezeket.

Ezért öröm számomra, hogy ma emlékezhetünk a Vanczák családra, Vanczák Bélára és feleségére, Einczig Margitra, akik közel száz ember életét mentették meg itt, ebben a házban. Hősiességükért emlékezünk és emlékeztessünk rájuk tisztelettel.

S emlékezzünk tisztelettel e ház lakóira is. Ők talán sok mindent sejtettek. Nyolcvan-száz ember nem rejtőzködhet, mozoghat egy bérházban a lakók tudta nélkül. Egy ilyen korszakban hallgatni arról, amit tud az ember, nem jelenteni, amikor az hazafias kötelesség – sokszor szinte hősiesség.

Köszönöm, hogy meghallgattak.